

TARBIYA VA HUQUQ FANLARINI O'QITISHNING ASOSIY DIDAKTIK
TAMOYILLARI HAMDA ULARNING MA'NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDAGI
O'RNI

Avazova Xushro'ybibi Kamoltdin qizi

*Nizomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi"
yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiya va huquq fanlarini o'qitishning asosiy didaktik tamoyillarini o'rganish va uni ma'naviyatni shakllantirishdagi o'rni haqida umumiy ma'lumotlar berilgan va bir necha didaktik tamoyillar muhokama qilinib tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tamoyillar, yondashuv, pedagogik qarashlar, didaktik xususiyatlar, metodik imkoniyatlar, ilg'or ta'limotlar, insonparvarlik munosabati, kasbiy kompetensiya, tarbiyaviy ishlar, didaktik tamoyillar.

Tarbiya va huquq fanlarini o'qitish metodikasi bugunga qadar mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish didaktik, kommunikativ, tahliliga doir keng tadqiqotlar olib borilgan. Lekin, tarbiya va huquq fanlarini o'qitishda pragmatik, didaktik xususiyatlari tizimli o'rganilgan emas.

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha 2017–2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida "ta'lim tizimini takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish" alohida ta'kidlangan. Tarbiya va huquq fanlarini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlari global masalalar sirasida markaziy o'rinni egallaydi. Oliy ta'lim pedagogikasida tarbiya va huquq fanlarini o'qitishni samarali usullarini keng joriy etish, yangi Renesans pedagogikasi sharoitida talabalarni mustaqil ta'lim bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Tarbiya va huquq fanlarini o'qitish metodikasi kompetensiyaviy yondashuvga asoslanmoqda, dars mashg'uloti jarayonida kasbiy kompetensiyalardan foydalanish didaktik kompetensiyalarning rivojlanishiga olib kelish ko'zda tutilmoqda. Tarbiya va huquq fani ta'lim mazmunini o'rganishga qo'yilgan aniq malaka talablari asosida bilim, ko'nikma va malakalari metodik imkoniyatlarini yanada kengaytirish zarurligini ko'rsatip turibdi va bu esa, innovatsion-axborot ta'limi sharoitida

Tarbiya va huquq fanini o'qitishda metodik kompetentligini rivojlantirishning didaktik tizimi va texnologik modelini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etishning, didaktik shartsharoitlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Tarbiya fanini o'qitishning innovatsion texnologiyalari, Milliy tarbiya asoslariga oid fanlarni o'qitish, ularni huquqiy asoslarini tahlil qilish, uni didaktik kasbiy tayyorgarlikkacha bo'lgan kasbiy kompetensiyalardan foydalanish va undagi muammolarini o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari hamda oliy ta'lim muassasalari, jumladan, University of Pennsylvania, University of California, Northwestern University, Boston University (AQSh); Australian

National University (Avstraliya); University of Nice Sophia Antipolis, University of Bordeaux (Fransiya); Oxford University Language Centre (Angliya); Peking University (XXR); Sophia University, University of Tokyo (Yaponiya); Baki Dövlət universiteti (Ozarbayjon); Moskva davlat universiteti, Boshqirdiston davlat universiteti (RF); Qozoq milliy universiteti (Qozog'iston); shuningdek, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent amaliy fanlar universiteti (O'zbekiston)da olib borilmoqda. Tarbiya va huquq fanlarini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan metodik foydalanish, tarbiya fanlarini o'qitish tizimida, uni didaktik kasbiy tayyorgarlikkachga bo'lgan kasbiy kompetensiyani rivojlantirish umumiy tamoyillari, tarbiyaning jarayonlari va tarbiya metodlari masalasida dastlabki pragmatik g'oyalar amerikalik faylasuf va pedagog Djon Dyui, Skatkin M.N fanlarni o'qitilishida muammoli mustaqil ta'lim topshiriqlarini tadqiq qilgan. Uning muvofiq ta'lim topshiriqlari tavsifi va tasnifiga doir yondashuvlaridan dunyo miqyosida foydalaniladi. Tarbiya insonning yuksakligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida inson ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa bit avlodga o'tadi. Pedagogik adabiyotlarda tarbiya atamasi keng va tor ma'nolarda qo'llaniladi. Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot ham kiradi. Tor ma'noda tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi va estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bunda oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tarbiya ishini amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki, ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki, axloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi.

Tarbiya tamoyillari tarbiya jarayoni qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda ilg'or tamoyillarga amal qilinishi tarbiya samarasini ta'minlaydi. Tarbiya tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi;
2. Tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi;
3. Tarbiyada milliy, umumbashariy qadriyatlarning ustunligi;
4. Tarbiyada izchillik va tizimlilik;
5. Tarbiyaning ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish;
6. Tarbiyani mehnat bilan bog'lash;
7. Tarbiyalanuvchi shaxsni xurmat qilish;
8. Tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish;
9. Jamoa va jamoa yordamida tarbiyalash;
10. Tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni yo'qotish.

Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi – o'qituvchi ijtimoiy tarbiya maqsadi va vazifasini aniq tasavvur etishi va puxta anglab olishi zarur. Yosh avlodni yuksak g'oyaviylik ruhida tarbiyalash – ularning ongiga xalq, millat, yurt, jamiyat

manfaatlaridan yuqoriroq manfaat bo'lishi mumkin emasligini singdirish, ularni vatanga, xalqqa muhabbat ruhida va sadoqatli qilib tarbiyalash demakdir. Bu sohada mustaqil respublikamiz xalq ta'limi hodimlarining asosiy vazifasi erkin, ijodkor, mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega, yetuk mutaxassis komil shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi – tarbiyada inson shaxsini ijtimoiy qadriyat deb tan olish har bir bola, o'smir va o'spirinning betakror va o'ziga xosligini xurmatlash, uning ijtimoiy xulqi va erkinligini hisobga olish lozim. Tarbiyani demokratiyalash – tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlaridan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. Bu tarbiya ishiga jamoatchilikni jalb qilish, uning rivojlanishiga jamoat omilini kiritish demakdir.

O'qituvchi o'quvchiga avvalgidek tarbiya obyektini emas, balki o'zi kabi subyekt deb qarashi darkor. Ya'ni, o'quvchi teng huquqli hamkor, hamfikr deb qarash lozim. Umuman, ta'lim va tarbiyani insonparvarlashtirishning diqqat markazida insonning muhim masalasi va muddaosi, ya'ni bolalarda inson shaxsiga dunyodagi eng yuqori, bebaho boyluk sifatidagi munosabatini shakllantirishdek faoliyat yotadi.

Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustunligi – xalqning ko'p asrlik qadriyatlarini, ulkan va boy merosini chuqur bilmasdan milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. Shu bois, xalq an'analari, urf odatlari, marosimlari, xalq og'zaki ijodi, milliy o'yinlar va ularda ifodalangan g'oyalarni o'quvchilar ongiga singdirish, ularda ushbu g'oyaga nisbatan hurmatni qaror toptirish lozim.

Umumbashariyat uchun qadrlil, ardoqli bo'lgan, insoniyat o'tmishi, buguni hamda kelajagi uchun dahldor qadr-qimmatga ega bo'lgan an'analar, urf-odatlar haqida ma'lumotlar berish, ularda mehr-muhabbat tuyg'usini uyg'otish, ularni qo'llab-quvvatlash, ezgu g'oyalar uchun kurashish hissini qaror toptirish tarbiya jarayonida amalga oshirilishi lozim.

Tarbiyada izchillik va tizimlilik – tarbiyaga yaxlit tizimli yondoshish pedagogik harakatning pirovard natijasiga yo'naltirilganlik darajasini belgilab beradi. Bunday pedagogik maqsad va vazifalar, ularning mazmuni tarbiyaviy jarayonning barcha qatnashuvchilari tomonidan tan olinishi shart. Tarbiyada izchillik juda muhimdir. O'quvchilarga birdaniga ko'p talab va qoidalarni taqdim qilish mumkin emas.

O'qituvchilar o'quvchilarga bo'lgan munosabat jarayonida o'zaro bir-biriga zid harakatda bo'lmasliklari, yagona talab qo'yishlari lozim. Tarbiyani ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish bu mehnatning tarbiyaviy ta'siri g'oyat kattadir. Mehnatda ishtirok etish va unumli mehnat qilish bilan shaxs o'z qobiliyati va iste'dodini namoyon qiladi va kamolga yetadi. Mehnat yosh avlodning tarbiyasi uchun juda katta vositadir.

O'quv mehnati va ijtimoiy foydali mehnat o'quvchi shaxsiga ijobiy ta'sir etadi, bu ikki faoliyat birligi bolani faollashtiradi, xulq birligini taminlaydi, tashabbuskor va izlanuvchan qiladi. Mehnat bolalarga siyosiy-ma'naviy tarbiya berish uchun zamin hozirlaydi. Shuning uchun oila va maktablarda bolalarni ilk yoshidan boshlab mehnatsevarlik ruhida, mehnatga muhabbat va mehnat kishilariga hurmat ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor beriladi. Maktabda o'qishning o'zi ham mehnatdir. Sinfidan

va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning aksariyati ham mehnat tarbiyasi bilan mustahkam bog'langan. Tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilish – o'quvchilarni ijtimoiy tarbiyalashning muhim tamoyillaridan biri ularning shaxsini hurmat qilishdir. Bu tamoyil insonparvarlik munosabatidan kelib chiqadi. O'quvchi shaxsini hurmat qilish, ularga mehr-muhabbat ko'rsatish va ularga ishonish shart. Tajribalarning ko'rsatishicha, qayerdagi o'quvchilarga hurmat, muhabbat, ishonch bo'lsa, shu yerda tarbiyaning ta'siri samarali bo'ladi. Bolalarga hurmat va muhabbat ular kuchiga kuch qo'shadi, o'qituvchiga nisbatan hurmatni uyg'otadi. Tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish – tarbiyaning mazmuni, shakl va metodlari bolalarning yosh va saviyasiga qarab turli sinflarda turlicha bo'ladi. Bolalar maktabda rivojlanishining turli davrlarini bolalik, o'smirlik va o'spirinlik bosqichlarini bosib o'tadilar. Shu davrlar ichida bolaning axloqiy turg'unligi rivojlanadi, xulqi va ongi o'rtasidagi uyg'unlik vujudga keladi. Tarbiya berishda har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini ham hisobga olish katta ahamiyatga ega. Bolalarning jismoniy va ma'naviy o'sishida bir qadar umumiylik bor, biroq bolalarning tavsif-xislatlari, qobiliyat va mayllari, qiziqishlari, irodaviy sifatleri har xil bo'ladi. Bu farqlar ularning xulqida, o'qishi va mehnatida aks etadi. Bir o'quvchiga nisbatan foydali metodni boshqa o'quvchiga nisbatan qo'llaganda natijasiz bo'lib chiqishi mumkin. Shuning uchun har bir o'quvchi xususiyatini o'rganish maqsadga muvaffiqdir. – tarbiya jarayoni o'quvchilarning jamoa bo'lib birlashishlari, ularda manfaatdorlik birligi, o'zaro yordam tuyg'usini o'stirishga hizmat qilishi lozim. Tuyg'u tashkil etilgan jamoa a'zolarining qobiliyat va iste'dodini rivojlantirish uchun keng yo'l ochadi. Jamoada bola har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatga ega bo'ladi.

Xulosa qilsak, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati yuksalib borayotgan hayot talablari asosida qanchalik rivojlanib borsa, bu yoshlarning ertangi kunida, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini kamol toptirishda shunchalik ijobiy ta'sir ko'rsatadi va tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalashning birligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 2017–2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida "ta'lim tizimini takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish" – bandi 2.1
2. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yohud axloq. www.ziyouz.com kutubxonasi.
3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A., Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T., Iste'dod, 2010. -141 b.
4. Najmidinova K.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rnini. Falsafa fan. nom. diss. – T.: 2006.
5. Muxsiev A.Sh. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. Pedagogika fan. nom. diss. – T.: 2005.